

*Annemarie
Schimmel*

HALİFENİN RÜYALARI

İslam'da Rüya ve Rüya Tabirleri

Çeviri: Tüba Erkmen

SUFI
KİTAP

HALİFENİN RÜYALARI
İslam Kültüründe Rüya ve Tabiri

Annemarie Schimmel
Mütercim: Tâba Erkmen

Annemarie Schimmel

1922 doğumlu Annemarie Schimmel, Harvard ve Bonn'da Hint-İslam kültürü profesörü olarak görev yaptı. Şark İslam kültürüne duyduğu muhabbet ve iştiyakla birçok çalışmaya imza attı, çok sayıda seminer ve konferans verdi. Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe, İngilizce ve Fransızcadan tercümeleler yaptı, ayrıca uzun yıllar Türkiye'de yaşayarak Ankara İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi derslerine girdi. Sayısız unvan ve fahri doktorluk alıp, Alman Barış Ödülü (1995) ve Pforzheim Şehri Reuchlin Ödülü'ne (2001) layık görüldü.

Annemarie Schimmel'in yaşamı birçok gizemle doludur. Daha 19 yaşında iken, Nazi Almanyası'nın zorlu koşulları altında İslamoloji alanında doktora yapmak için büyük bir şevkle Arapça öğrenir. Cinsiyetine uygun bir meslek seçmesi beklenirken, erkek hegemonyasının hâkim olduğu bir bilim dalında başarılı olur; Ankara İlahiyat Fakültesi'nde, ardından Harvard Üniversitesi'nde bir kürsü sahibi olarak kendini kabul ettirir. Doğu, doğu dilleri, İslam ve İslam tasavvufu konularında uzmanlaşan Schimmel, çalışmalarını İbn-i Ataullah ve Hz. Mevlânâ üzerine yoğunlaştırmıştır.

İÇİNDEKİLER

Yayıma Hazırlayanın Notu / 11

ÖNSÖZ / 15

I. BÖLÜM / 19

1. GİRİŞ / 19
2. KURAN'DAKİ RÜYALAR VE PEYGAMBERİN RÜYALARI / 22
3. RÜYA TABİRCİLİĞİNİN GELİŞİMİ / 28
4. RÜYA NEDİR? / 41

II. BÖLÜM / 50

1. UYKU VE RÜYA / 50
2. RÜYALARIN TÜRLERİ / 52
3. SÂDİK VE SÂLİH RÜYALARA NASIL ULAŞILIR? / 57
4. KİMLER SÂDİK RÜYALAR GÖREBİLİR? / 65
5. RÜYALARI KİM GÖNDERİR? / 66
6. RÜYA TABİRCİLERİ VE RÜYA TABİRCİLİĞİ / 70
7. RÜYAYI GÖRENLE RÜYAYI TABİR EDEN ARASINDAKİ İLİŞKİ / 78
8. RÜYA TABİRİ TÜRLERİ / 92
9. RÜYADAKİ BAHÇELER, AĞAÇLAR VE ÇİÇEKLER / 100
10. ATEŞ VE SU / 108
11. GÜNEŞ, AY VE YILDIZLAR / 110
12. BESİN MADDELERİ / 112
13. RÜYADAKİ HAYVANLAR / 114
14. RÜYADAKİ İNSAN / 128
15. GÜNÜMÜZ TÜRK RÜYA TABİRCİLİĞİNDEN ÖRNEKLER / 135

III. BÖLÜM / 140

1. SÂDİK RÜYALAR / 140
2. BAHANE OLARAK RÜYALAR / 142
3. RÜYANIN SONRASINDAKİ GÖRÜNÜR İŞARETLER / 145

4. BİRDEN ÇOK KİŞİNİN AYNI RÜYAYI GÖRMESİ / 151
5. ÜÇ KEZ YİNELENEN RÜYALAR / 159
6. RÜYALAR YOLUYLA ÖĞRENMEK / 170
7. YENİ ESERLER İÇİN ESİN KAYNAĞI / 173
8. RÜYA YOLUYLA HİDAYETE ERME / 177
9. SAĞLIK VE HASTALIK / 184
10. YANLIŞ BESLENMENİN SONUCU OLAN RÜYALAR / 192

IV. BÖLÜM / 195

1. KADINLAR VE RÜYA / 195
2. KADINLARLA İLGİLİ OLUMLU RÜYALAR / 201
3. DOĞUM ÖNCESİ KEHANETLER / 211

V. BÖLÜM / 217

1. DİNSEL KONULAR / 217
2. RÜYADA KURAN GÖRMEK / 226
3. RÜYADA ALLAH'I GÖRMEK / 237
4. RÜYADA İBLİS'i GÖRMEK / 257

VI. BÖLÜM / 262

1. SÜFİLER RÜYALARINDA NELER GÖRÜRLER? / 262
2. ÇEŞİTLİ TARİKATLARDA RÜYALAR / 272
3. BAĞDATLI İKİ SÜFİNİN RÜYALARI: ŞİBLİ VE HALLAC / 280
4. ŞA'RÂNÎ'NİN RÜYALARI / 285

VII. BÖLÜM / 293

1. AHİRETE HAZIRLANMAK / 293
2. ÖLÜM UYARILARI VE ÖLMÜŞLERLE KONUŞMAK / 306
3. ÖLMÜŞLER İLE YAŞAYANLARIN ETKİLEŞİMİ / 315
4. ÖĞRETME VE BİLGİLENDİRME / 319
5. ÖLÜM SONRASI DENEYİMLERİ / 328
6. ÖLMÜŞLERİN RÜYALARDA VERDİKLERİ ÖĞÜTLER / 331
7. ÖLÜMDEN SONRA İTİBARIN İADESİ / 343

VIII. BÖLÜM / 345

1. RÜYADA PEYGAMBERİ GÖRMEK / 345

2. NABLUSÎ'NİN YORUMU / 350
3. PEYGAMBERİN GÖRÜLDÜĞÜ RÜYALARIN SIKLIĞI / 360
4. BİR ÖĞRETMEN OLARAK PEYGAMBER / 369
5. PEYGAMBER VE AİLEVİ KONULAR / 373
6. PEYGAMBER VE GEÇİM KAYNAKLARI / 377
7. PEYGAMBERİN İBADET VE İLAHİYAT HAKKINDA SÖYLEDİKLERİ / 381
8. PEYGAMBERİN BİR KİTABI TENKİT ETTİĞİ RÜYALAR / 387
9. PEYGAMBERİN SOYUNDAN GELENLERİN RÜYADA GÖRÜLMESİ / 390
10. ÖĞRETMEN VE MÜRŞİT OLARAK ALİ / 396
11. GEÇ ÇAĞLARDAKİ İRANLI DÜŞÜNÜRLERİN RÜYALARI / 401
12. İBNÜ'L-HANEFİYYE HAKKINDA HİKÂYELER / 403
13. ALİ NESLİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER / 404

IX BÖLÜM / 406

1. TARİHTE VE SİYASETTE RÜYALAR / 406
2. ERKEN DÖNEM İSLAM TARİHİ / 408
3. TÛLÛNİLER VE MEMLUKLER DEVRİNE AİT RÜYALAR / 418
4. ORTA ASYA VE İRAN / 421
5. HİNTLİ PRENSLER / 427
6. ANADOLU / 429
7. DİĞER MORDERN GELİŞMELER / 438

X. BÖLÜM: EDEBİ YANSIMALAR / 447

1. NESRİN HER TÜRÜ / 447
2. RÜYA BİÇİMİNDE HİCİVLER / 46
3. RÜYALARDAKİ AŞK ÜZERİNE / 459
4. ÇAĞDAŞ RÜYA ŞİİRLERİ / 467
5. MEVLÂNÂ'DA RÜYALAR / 472
6. HAYAT DENEN RÜYA / 478

SONSÖZ / 486

EK / 490

KANAKÇA / 491

DİZİN / 505

... ve üçü de aynıdır: insan, nesne, rüya.

Hugo von Hofmannsthal

Budala değilim ki uğraşayım,
Kavuşmak için senin gibisine!
Senin sadece bir rüya içinde
Görünmen yeter benim gibisine!

Chanchanan Abdur Rahim

RÜYA

Uyursunuz gece,
rüyada gündüz...
Gündüz uyursunuz,
rüyada gece...
Bu ne mene bilmece?..

Kışın uyursunuz,
rüyanızda yaz...
Yazın uyursunuz,
rüyanızda kış...
Hangisi yanlış?..

Dünyada öldüler,
rüyada döndüler,
Rüyada öldüler,
dünyada döndüler...
Nasıl çıktılar,
Nasıl indiler?..

Gökhan Evliyaoglu

YAYIMA HAZIRLAYANIN NOTU

Annemaria Schimmel bu kitabında da daha önceki kitaplarında olduğu gibi belli başlı tasavvuf klasiklerinden önemli ölçüde alıntılar yapmaktadır. Bunların büyük bir kısmını Türkçe çevirilerinden bulup karşılaştırdık ve atıfta bulunulan sayfa numarasının yanında, Türkçe baskısındaki sayfa numarasını [] içinde belirttik. Kimi zaman Schimmel'in bir tasavvuf klasiğinden yaptığı bir alıntının Almancasıyla söz konusu eserin Türkçe baskısı arasında bazı farklılıklar dikkatimizi çekti; bu gibi durumlarda farklılıkların önemli olduğunu düşündüğümüz yerlerde Türkçe baskıyı esas aldık. Bu konuda söz konusu eserlerin şu baskılardan yararlandık:

Ferideddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, çev. Süleyman Uludağ, Erdem, 1991.

—, *İlahinâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, 2 cilt, MEB, 1992,1996.

—, *Mantik al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, 2 cilt, MEB, 2001.

Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns. Evliya Menkıbeleri*, Lâmiî Çelebi çevirisi, ed. S. Uludağ, M. Kara, Marifet, 2001.

Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh, 1999.

Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb. Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh, 1996.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, çev. Şefik Can, Ötüken, 2002.

Bunların dışında da münferit olarak bazı eserlerin Türkçe baskılarına başvurduk. Bunlarla ilgili açıklamaları editörün notu (—ed.n.) olarak belirttik.

Kitaptaki tüm normal parantezler ile tüm köşeli parantezler kitabın yazarına aittir; bunun tek istisnası dipnotlarda kaynak

açıklamalarındaki sayfa numaraları yanında yer alan ve söz konusu eserin Türkçe baskısındaki sayfa numarasını gösteren köşeli parantezlerdir. Yayına hazırlayan, yazarın parantezleriyle karışmaması için, yukarıdaki istisna hariç {} parantezini kullanmıştır.

Almanca basımda tüm dipnotlar metnin sonunda listelenmişti, bunları sayfa sonuna aldık. Kitabın Almancasında metnin sonundaki dipnotlar kısmının başında yer alan eser adı kısaltmalarını Kaynakça'nın başına koyduk ve dipnotlarla ilgili bir açıklama cümlesini de yazarın önsözündeki ilgili paragrafa ekledik ve bu eklenen cümlenin yerini belirttik. Dipnotların yerinin değiştirilmesi dışında referans sistemini yayınevinin biçimsel standartlarına uygun hale getirdik; Schimmel'in yazar soyadı ve eserin (ki bunların da kitap mı makale mi oldukları çoğu kere anlaşılıyordu) kısaltılmış hali ve sayfa numarasından ibaret olan dipnot bilgilerini ayrıntılandırırken eserin kaynakçasını temel aldık. Ancak dipnottaki kimi eserlerin kaynakçada yer almadığını gördük; bu gibi durumlarda kısaltmış dipnot bilgisini geliştiremedik. Bu işlemi yaparken dipnotta yer alan bir yazar veya eser isminin yazımlarında kaynakçadaki yazımların örtüşmediği durumlar olduğunu da gözlemledik; bu durumlarda yine kaynakçadaki bilgileri esas aldık. Keza dipnotları sayfa altlarına yerleştirirken numaralandırmayı her bölümde 1'den başlattığımız için ve metnin içinde kalmış bazı kaynakça bilgilerini dipnota eklediğimiz için Almanca baskıdakiyle bizim baskımızın dipnot numaraları aynı değildir. Ancak biz bu işlemi yaparken yine Almanca metindeki dipnot numaraları ile yine Almanca metnin sonundaki alıntılar listesindeki numaralar arasında kimi uyumsuzluklar olduğunu gördük; bu sorunları Türkçe baskıda gidermeye çalıştık.

Kur'an alıntılarını Türkçe çevirileriyle karşılaştırıp sure ve ayet numaralarındaki hataları veya Türkçe Kur'an çevirilerindeki ayet numaraları arasındaki uyumsuzlukları giderdik.

Almanca metinde rüya anlatımlarıyla ilgili cümleler italik yapılmıştır. Ancak bu amaç dışında da kullanılan italikler vardır. Bu karışıklığa son vermek için rüya anlatımı ile ilgili olan italik kısımları farklı bir yazı karakterinde dizdik.

Almanca metnin 327. sayfasında yer alan ve tamamen Alman okuyucuya hitap eden Arapça, Farsça ve Türkçe isimlerin ve eser isimlerinin yazımında kullanılan transkripsiyon notlarını, Türk okurunu doğrudan ilgilendirmese de Türkçe baskıda muhafaza ettik.

Kitabın başında ve kitabın sonlarında birer şiiri alıntılanmış olan Gökhan Evliyaoğlu'nun izini internet sayesinde bulduk ve bize şiirlerin Türkçesinin yer aldığı *Filozofca* isimli kitabının bir nüshasını süratle ulaştırdı. Kendisine teşekkür ederiz.

Ergun Kocabıyık

ÖNSÖZ

“İnsanlar uyur, ölünce uyanırlar.”

Yukarıdaki deyiş yedi yaşımdayken bir masalda okumuş-tum; Muhammed peygambere atfedildiğini öğrenişim ancak on yıl sonra oldu. Bu sözler beni derinden etkilemişti. Yaşam gerçekten, Doğudaki ve Batıdaki onca şairin söylediği gibi, bir rüya mıydı? Uyanış nasıl bir şey olacaktı? Rüyaları büyüleyici buluyordum, benim için çok gerçektiler, annemin rüyaları da sık sık çıkardı; hâliyle kahvaltıda rüyalarımızdan bahsetmeyi seviyorduk.

Türkiye’de yaşadığım ve öğretim görevlisi olduğum yıllarda, Türk arkadaşlarımdan rüyalarla ilgili pek çok şey öğrendim. Tasavvufun, İslamın mistik boyutlarının derinliklerine indiğimde de rüyaların önemini kavradım; insanın yakın dostlarıyla iletişim kurmasını sağlayabildiklerini gördüm.

Sonra, 1995 yazında, Eranos Derneği Ascona’daki sempozyumu için konu olarak “Rüyaların Gerçekliği”ni seçince, sunduğum raporda Arap, İran, Türk ve Hint-Müslüman kaynaklarında bulduğum örneklerden ve kendi yaşadığım deneyimlerden bazılarını derlemeye çalıştım. Bu kitap, söz konusu raporun genişletilmesi sonucunda ortaya çıktı; ancak bu konuda tek bir şey söyleyebilirim: Böyle bir işe kalkışmak okyanusu fincanla boşaltmaya benziyor. Çünkü insan neredeyse her açtığı kitapta, kâh yüzeysel ve basmakalıp, kâh derin anlamlı ve sürükleyici rüyalarından oluşan rengârenk bir karışıma rastlıyor; bunlar tıpkı bizde olduğu gibi tüm edebi geleneğe eşlik ediyor, ayrıca siyasi ve dini amaçlarla kullanılıyor.

Aşağıda okuyacağımız bölümlerde, rüya hayatının farklı alanlarından, bana önemli görünen bazı örnekler sunulmakta; bunların her biri için çok sayıda koşut örnek vardır. Her şarkiyatçı, zorlanmaksızın bunlara kendi bilimsel alanından birçok örnekler ekleyebilecektir. Buradaki örnekler, akla gelebilecek her türlü

edebi kaynaktan alınmıştır; en kısa ve özlü bir şekilde yazılmış Arap klasiklerinden yapılmış aktarımlar; cafcıflı, barok bir tarzda yazılmış İıan rüyaları ve Osmanlı-Türk rüya anlatıları vardır; bunun dışında gerçeküstü şiir ve hikâyeler de bulunmaktadır. Yaptığım çevirilerde, orijinal havalarını mümkün olduğunca korumaya çalıştım.

Kitapta, yüzlerce örnek için yapılan yorumları eksiksiz देनेcek bir biçimde sıralayarak bir tür rüyalar ansiklopedisi ortaya çıkarmak amaçlanmadı; böyle bir amaç için eldeki malzeme fazla kapsamlı, yorumlar ise aynı yorumcunun yazılarında bile birbirini tutmuyor. Bu durumda rüya tabircisinin {muabbir} hüneline güvenmek gerekiyor. Leah Kinberg, *Morality in the Guise of Dreams: Ibn Abi Dunya. A Critical Edition of the kitâbü'l-manâm* adlı kitabının giriş bölümünde, böyle genel bir dizin oluşturan bir kitaptan söz ediyor; bu kitap, Y. Gouda'nın, *Dreams and Their Meaning in the Old Arab Tradition* (New York, 1991) adlı kitabı ve yalnızca Arapça klasik kaynakları ele alıyor; ancak bu kitap ne yazık ki elime geçmedi. Belki kimi okuyucular felsefi açıklamaları, kimileri de işin sırrına ağâh olmayanlar için anlaşılması güç olan ve mutasavvıfların kılı kırk yaran fikirlerini anlatan bölümleri yetersiz bulacaktır. Bu, kaynakça konusunda da geçerlidir; birkaç kaynağa dikkat çekmekten daha fazlası mümkün değildir. Ancak ben yine de sunulan örneklerin, başka çalışmalar için heves uyandırmasını umuyorum.

Birçok örnekte, başka kültürlerdeki rüyalarla şaşırtıcı benzerlikler göze çarpıyor; öyleyse acaba, birçok farklı halkın rüyalarında kendini gösteren ortak bir bilinçdışı mı var? Ayrıca rüyaları tabir etme biçimleri de çok kereler birbirinin aynısı. Bu benzeşme, Artemidoros'un Batıdaki rüya tabirciliğine çok katkısı olan *Oneirokritikon* adlı Yunanca eserinin IX. yüzyılda Arapçaya çevrilmesinden de önce başlamış.

Rüyaların bilimsel olarak incelenmesi, uçsuz bucaksız gibi görünen bir alan. Bu alanın tümünü taramak bir ömür alır.

Üstelik, kitap ve araştırmaların sayısı sürekli artıyor. Rüyalar ile travmalar arasındaki bağlantı araştırılıyor, çocukların rüyalarındaki sağaltıcı güçler bulunuyor, rüyalarla hastalık belirtileri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılıyor; bunların hepsi heyecan verici şeyler. Ama ben psikolog ya da psikoterapist olmadığım için, sunulan rüyaların bir yorumunu yapmaya kalkışmadım; ancak yine de konunun uzmanlarının burada bazı ilginç şeyler bulacaklarını düşünüyorum. Bu arada, bir bayan psikoterapist arkadaşımın anlattığına göre, Almanya'da yaşayan ve tedavi etmiş olduğu Faslı bir hanım, rüyalarını önce kendi vatan-daşı bir kadın yorumcuya anlatıyormuş ve onun yorumlarından çıkan sonuçlar, psikoterapist arkadaşıminkilerle büyük ölçüde örtüşüyormuş...

Terimleri mümkün olduğunca az kullandım; yalnızca, bir rüya tabirinin Arapça bilmeden anlaşılamayacağı durumlarda, Arapça kelimeleri de ekledim. Dipnotlar da özellikle kısa tutuldu; belge olarak gösterilebilecek tüm kaynaklar sayılacak olsaydı, kitabın sonu gelmezdi. Akla gelebilecek her türlü tarihsel kaynaktan rüyalara rastlanmaktadır ve bu rüyalardan bazıları edebi eserlerde hep yeni versiyonlarıyla karşımıza çıkarlar. Kaynak olarak gösterdiklerim genellikle, bir anlatıya ilk kez rastladığım eserlerdir. Gustave E. von Grunebaum ve Roger Caillois'in yayımladıkları eserde ve toplu bir bakış sunan diğer eserlerde çok büyük miktarda tarihsel malzeme bulunmaktadır.

Rüyaları ararken çok yardım gördüm. Ne zaman Müslüman arkadaşlarıma bu tasarımdan söz ettiysem, hep kendi ilginç deneyimlerini bana sundular; bu deneyimler büyük ölçüde, geleksel kaynaklardaki kalıplara uyuyordu. Tüm bu arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bana işlenecek malzeme, kitaplar ve fotokopiler gönderen ya da ilginç metinlere dikkatimi çeken çok sayıdaki arkadaşlarıma da minnettarım. Burada özellikle anmak istediklerim, Dr. Shams ve Dr. Hortense Anwari (Rösrath); Dr. Ali S. Asani

(Harvard Üniversitesi); Gesine Auffmanberg (Hamburg); mühendis Turhan Berke (Laatzen); Prof. Dr. William Chittick ve Prof. Sachiko Murata (Stony Brook/Long Island); Dr. Heideh Ghomi (Tahran); Dr. Alma Giese (Arlington/Massachusetts); Prof. Ulrich Haarmann (Kiel); Dr. Claus Peter Haase (Kiel); Alfred Huber (Kahire); Dr. Nazir Kaja (Pasadena/Kaliforniya); Nilbengisu Klanten (İstanbul); Navid Kermani (Köln); Prof. J. M. Kister (Kudüs); Dr. Anke von Kügelgen (Bochum); Prof. Tilman Nagel (Göttingen); Dr. Mehmet Önder ve arkadaşları (Ankara); Dr. Andrea Schmitz (Münih); Dr. Ziauddin A. Shakeb (Londra, ondan önce Haydarabad/Dekkan); Bahador Sıdıkov (Taşkent); Mehmet Taçşı (Ankara); Dr. Helga Unger-Heitsch (Wesseling); Dr. Wiebke Walther (Tübingen); Prof. Stefan Wild ve Şarkiyat Enstitüsü üyeleri (Bonn); Dr. Zakia Zaouanat (Rabat).

Bazı soruları kendisiyle baştan sona konuşma olanağı bulduğum Dr. Gudrun Schubert'e (Lörrach) özellikle teşekkür ediyorum.

Berlin Devlet Kütüphanesi'nden Dr. H. O. Feistl, kendisinden rica ettiğim Arapça yazma eserleri temin etti ve yayımlama izin verdi.

Bu kişilerin hepsine ve adımları sayamadığım daha birçok kişiye uğurlu rüyalar diliyorum!

A. S.

Bonn, 20 Eylül 1997

I. BÖLÜM

I. GİRİŞ

Yeni rüyalar görmek insanın hakkıdır; dünyada hiçbir güç onu bu haktan mahrum edemez. Belki de bu, insanın ve insanlığın geleceğinin garantisidir.

Hint şairi Serdar Cefri, 1965'te, *Ve Birkaç Rüya Daha* isimli Urdu şiirleri derlemesinin önsözünde böyle yazıyordu. Burada onun rüya ile kastettiği şey, hem insanın geleceğe yönelik olarak tasavvur ettiği hayallerdir hem de kendisine gizemli bir biçimde sunulan şeyler olarak gördüğü rüyalar. Zira Roger Caillois, tüm kültürlerden çok sayıda rüya örneği içeren *The Dream and Human Society* adlı güzel eserinde şunları yazar:

Rüya, bir nedene bağlanamayanın ve keşfedilmemiş olanın karanlığında, gizemli kaynağı sayesinde doğaüstü otoriteye sahip olan hükmedici bir vizyona dönüşür. Rüyadan gelen tanrısal ilham iki katmanlıdır; çünkü gerçeği önceden söyleyip belirler. Rüyalar; gerçeği, meydana gelmesi gereken şekliyle kesinleştirirler. Gelecek; bilinmeyen, her an değişebilen, belirsiz bir şeydir; ama bir kez rüyada görüldü mü, değiştirilemez hale gelir.¹

Bir hadiste, rüyaların anlatılana dek kuş gibi insanın üzerinde dolandığını, anlatıldığında ise gerçekleştiği söylenmez mi?

Bizler için, Descartes'tan beri gündüzle gece arasındaki kapı kapanmış, akıl yoluyla bilinenle sezilen arasındaki sınır kesinleşmiş bulunmaktadır ve böylece rüyalar –eskiden olduğu gibi–

1 E. von Gustave Grunebaum ve Roger Caillois, *The Dream and Human Societies*, s. 21. Sık sık işaret edilen bir başka güzel derleme ise şu eserdir: A. M. Esnoul, P. Garell ve diğ., *Les Songes et leur interprétation*, Paris 1959.

çağımız insanının büyük çoğunluğu için artık gerçek yaşamın bir parçası değildir. Klasik edebiyatımız (yalnızca Alman edebiyatı değil) rüya şiirleriyle, Calderón'dan Grillparzer'e uzanan tiyatro oyunlarıyla göstermektedir ki, rüyalar âlemi yaşamın en önemli yönlerinden biri olarak görüle gelmektedir “ve üçü de aynıdır: insan, nesne, rüya.” (Hofmannsthal)

Rüyaların daha yüksek bir gerçeklikten bakış olarak nitelendirilişi, Müslümanlıkta daha belirgindir. Tilman Nagel, büyük fatih Timur'la ilgili olarak çok yerinde bir tespitle şunları yazmıştır:

Timur'un kendisi ve yandaşları için rüyaların ne kadar büyük bir ikna gücüne sahip olduğunu acaba tahayyül edebilir miyiz? Ona, atacağı bir sonraki adımla ilgili güvenilir bilgiler sağlayan imgelerin biçimlenişinde, Timur'un kendi ruhunun, iradesinin payı olmamış mıdır? Hayaller zaten önceden yerine getirilmiş eylemler değil midir? Çünkü –Timur'un dediğine göre– rüyalar, duyulara kapalı kalan şeylerin dünyasında, varoluşun etkilerini görmektir...²

İslam ülkelerinin kısa tarihini okuyanlar, tarihçilerin derlemiştir olduğu rüyaların sayısı karşısında hayrete düşerler. Dahası, İslamda rüya tabiri konusunda büyük bir uzman olan Toufic Fehd'in {Tevfik Fehd} yazdığına göre, bu eserlerdeki rüyalar, toplumsal gelişmelerin yansıdığı bir perde işlevi görür; daha önemlisi, vakayinamelere ya da hal tercümelerine³ eklenen rüya anlatımları, tarihçilerin şu ya da bu nedenle yazmadığı gerçekleri üstü kapalı olarak anlatırlar. Yani tarihçiler, kendilerini tehlikeye atmadan fikir beyan edebilmek için rüyaları vesile olarak

2 Tilman Nagel, *Timur*, s. 366.

3 Hal tercümesi veya tezkire: Velilerin, âlimlerin çoğu kere menkıbevi biyografileri –ed.n.

kullanmışlardır.⁴ Bu durum yalnızca ortaçağ Bağdatı ya da İrani için değil, küçük farklarla günümüzde de geçerlidir; sert siyasi hicivler yapılırken genellikle rüya anlatma yoluna başvurulduğu görülür (bkz. s. 336).

Bir çağın genel görünümünü açısından, bu rüyaların gerçek mi, yoksa kurmaca mı olduğu önemsizdir. Onlar, dokusunda yalnızca gerçeklerin değil, örf ve âdetlerin, anılar ve geleneksel bilgeliğin de birbirine düğümlendiği büyük bir halıyı oluşturur; sabırlı okuyucunun yapması gereken şey, bunların anlamını sabırla çözmektir.

Rüyalar, gelecekle ilgili alâmetler olarak da kullanılabilirlerdir. Bunun en saf hali, ilkçağdaki *incubatio* yöntemine benzeyen *istihâre* geleneğinde görülür: Kişi, dua ettikten sonra, kutsal ya da takdis edilmiş bir yere uzanır ve “hayırlı olanı arar” (zira Arapçadaki “istihâre” kelimesinin tam karşılığı budur); kişi bu yolla, bir sorunun yanıtını, bir ikilemin çözümünü öğrenmeyi ummaktadır. İrşat edici rüyalarda da benzer şeyler gerçekleşir; bu tür rüyalar, sûfilerin talimat aldıkları rüyalarda doruğa ulaşır. Ama rüyaların, kıssadan hisse çıkarmayı, ihtidayı, gizli günahların keşfini, eziyet çektiren sırların gün yüzüne çıkmasını sağladığı da olur; telepatik rüyalar ise çeşitli insanlar arasındaki sıkı bağı gösterebilir; geleceği açığa çıkarabildikleri, insanı en yüksek ruhsal aydınlanmaya ulaştırabildikleri gibi, basit gündelik kaygılarıyla da ilgili olabilirler.

Peki biz, rüyaları kendi kendimize mi görürüz? Rüyalar daha çok bize sunulan, mesaj olarak gönderilen bir şey değil midir?

4 Toufic (Toufy) Fahd, E. von Gustave ve Roger Caillois, *The Dream and Human Societies* içinde, s. 352. Toufic Fahd’ın, rüyalar ve kehanetler açısından Arap edebiyatını en iyi tanıyan kişi olduğuna şüphe yoktur; makale ve kitapları okuyucuya klasik Arap edebi geleneğinden bol malzeme sunmaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. Barbara Langner, *Untersuchungen zur historischen Volkskunde nach mamlukischen Quellen*, s. 67.

Uzlanmış uyuyordum
muhteşem bir rüya gösterildi bana

Bu eski Noel şarkısından tanıdığımız “rüya gösterildi bana” şeklindeki eski Almanca ifade, aslında yaygın olan “düşledim” deyişinden daha doğrudur; çünkü “düşledim” deyişi, ara sıra dalıp gittiğimiz gündüz hayalleri anlamına da gelebilmektedir.

Sûfiler zaten tüm yaşam bir rüyadan ibaret değil midir, diye sorarlar. “İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar,” şeklindeki hadis, İslam dünyasında rüya tartışmasını büyük bir etki altında bırakmıştır. Önceleri çok sevilen bu söz, Müslümanların durumu sürekli kötüye gidip, yaşam, uyanmayı istedikleri bir kâbusa benzemeye başlayınca, avuntucu bir söze dönüşmüştür. Yaşamın tüm yönleri rüyalar yoluyla anlam kazanır; Michael Lackner, İbn Sîrîn’in –sözde– rüya kitabının girişinde “Bir yabancının gezi yazıları gibi, bir rüya kitabı da bizlere, bir çağın, bir ülkenin gelenekleri ve âdetleri hakkında, oranın yerlilerince kaleme alınmış metinlerden öğrenebileceğimizden daha fazlasını öğretir,”⁵ diye yazmakta haklıdır.

Öyleyse biz de rüyalar âlemindeki yolculuğumuza başlayalım. Orada, bize tanıdık gelen pek çok şey bulacağız. Bunlar, Müslümanların görüş ve idealleri hakkında bize, bilimsel teorik incelemelerin gösterdiğinden belki de biraz daha fazlasını gösterecek ya da en azından hissettireceklerdir.

2. KUR’ÂN’DAKİ RÜYALAR VE PEYGAMBERİN RÜYALARI

Hz. Muhammed, her sabah, sabah namazından sonra, sahabesine aralarından kimlerin rüya gördüğünü sorar, sonra bu

5 Helmut Klopfer, *Das arabische Traumbuch des Ibn Sirin*, s. 13’e yazdığı giriş yazı.

rüyaları yorumlardı. Bu sayede rüya ve rüya tabiri İslamda onay görmekle kalmamıştır; hâlâ da Müslümanların yaşamında son derece önemli bir rol oynamaktadır.⁶ Daha sonraki zamanlarda, sevdikleri ve yücelttikleri peygamberleri rüyada görmek, dindar insanlar için mutluluk verici deneyimlerden biri olmuştur.

Muhammed'in atalarının, rüyalarında ışık ya da ışıldayan ağaçlar görmek suretiyle Peygamberin gelişini haber aldıkları söylenir;⁷ kendisinin peygamberlik yaşamının başlangıcı da rüya benzeri deneyimlerle belirlenmiştir:

“Allah'ın Elçisinin risâleti başlayıp da Allah ona inayetini göstermek istediğinde, ilk şey... gerçekleşen bir rüya oldu” ve bu rüya ona, şafak vaktinde –birçok kültürde gerçek çıkan rüyalarla bağlantılı sayılan bir vakitte– geldi.

Onun, “Gözlerim uyur ama gönlüm uyanıktır,” sözü sık sık yinelenir; o, gelecekteki olayları gönül gözüyle görürdü; zira gapten haber alabilmek için saf bir yürek gerekir.

Peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra da rüyalar Muhammed'in hayatında önemli bir rol oynamaya devam etti; bu rüyalardan bazılarına Kur'an'da değinilir. 624'te, Bedir'de Mekkelilere karşı yapılan savaşta onu cesaretlendiren şey bir rüya olmuştur. Savaşın sonrasında Kur'an'da şu tespit yapılır: “Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi çekinirdin ve [savaş] iş[in]de çekişirdiniz” (8:43). Demek oluyor ki, Muhammed rakiplerinin sayısını bilmiş olsaydı, herhalde müminler savaşmakta tereddüt ederdi. Bu nedenle –sonraki rüya kitaplarına göre– rüyada Peygamberi yanında az sayıda askerle görmek iyiye yorulur.

6 Ahmed von Denffer, “Traum und Traumdeutung im İslam. Eine Betrachtung auf der Grundlage von Hinweisen auf Koran und Sunna,” *Al-Islam*, 1995-1996 tarihli sayılarda yer alan klasik yorumlar dizisi.

7 Uri Rubin, “Pre-existence and Light. Aspects of the Concept of Nür Muhammad,” *Israel Oriental Studies*, 5 (1975).

Belki de bundan daha fazla bilineni, ona Mekke'deki camiye {Mescid-i Harâm} yeniden ayak basabileceğini müjdeleyen rüyadır. Bu rüyayı, 628 yılında, o zamanlar evinin bulunduğu ve yönetim merkezi olan Medine'den Mekke'ye göç etmek istediği, ancak Hudeybiye'de Mekkeli karşıtlarıyla bir anlaşma yapmak zorunda kaldığı zaman görmüştür. Gerçi müşrikler Mekke'yi fethedemediği için onunla alay etmişlerdir, ama Hudeybiye Anlaşması, onun sonraki eylemleri için bir temel oluşturmuştur. Nitekim 630 yılındaki ikinci deneme başarıya ulaşmıştır. Peygamber, ihramsız olarak doğduğu şehre girmiştir; Fatiha Suresi'nin 27. ayeti de bunu kasteder: “And olsun, Allah, Elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, başlarınızı [kökünden] tıraş ederek ve[ya] saçlarınızı kısaltarak, korkmadan, güven içine Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.”⁸

Fakat Kur'ân'da yalnızca Peygamberin siyasi yaşamıyla ilgili rüyalarına değinilmez; İsrâ Suresi'nin 60. ayeti şunu da bildirir: “Sana gösterdiğimiz rüyayı ... sinama [aracı] yaptık.” Bu biraz üstü örtülü anlatım, surenin başıyla ilgilidir; burada şöyle denir: “... O [Allah] ki gecenin bir vaktinde kulunu, ayetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için, Mescid-i Harâm'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüttü.”⁹ Peygamberin bu gece yolculuğu, en temel sülûk merâsimlerinden biri olarak görülür; devamındaki Miraç esnasında, Allah'ın huzuruna ulaşılmıştır.¹⁰

Sâffât Suresi'nin 102. ayetinde, inanç tarihi açısından önemli bir olaya değinilir: “İbrahim [ona] ‘Yavrum’ dedi, ‘rüyamda seni kestiğimi gördüm.’” Bilindiği gibi İsrailoğullarının bu peygamberi, rüyanın

8 Buchârî, *Şahih* 4, 128. Hudeybiye rüyası hakkında bkz. Ahmed von Denffer, “Traum und Traumdeutung im İslam. Eine Betrachtung auf der Grundlage von Hinweisen auf Koran und Sunna,” *Al-Islam* 1/1995.

9 17:1 –ed.n.

10 Bu konuda bkz. R. Hartmann, *Die Himmelsreise Muhammads und ihre Bedeutung in der Religion des Islam*.

buyruğunu yerine getirmek istemiş, ancak kurban olarak bir kocun indirilmesi sayesinde oğlunu kurban etme yükümlülüğünden kurtulmuştur. Böylece, insan kurban etmenin yerini hayvan kurban etme almıştır. Bununla birlikte İbrahim peygamberin rüya yoluyla gönderilen Tanrı emrini hiç tereddüt etmeden kabul etmesi, inananlar arasında ona yüksek bir mevki kazandırmıştır.

Ancak Kur'an'daki en önemli rüya kıssası, Yüsus Suresi'ndedir. Sureye göre, Yüsus peygamberin çocukluğunda gördüğü bir rüyada, güneş, ay ve onbir yıldız kendisine secde etmiş, bunun üzerine babası ona, mutluluk müjdeleyen bu rüyayı kıskançlık uyandırmamasın diye ağabeylerine anlatmamasını tembihlemiştir. (Bu nedenle, rüya tabirciliğinde, rüyaları tedbirsiz bir şekilde başkalarına anlatmaktan kaçınılması öğütlenir!) Kur'an'da kıssa şöyle devam eder: "... Rabbin seni seçecek ve sana rüyaların yorumundan bir parça öğretecek, sana ve Yakub soyuna nimetini tamamlayacaktır..." (12:6). Böylece Yüsus peygamber, rüya tabirciliğinin ilkörneği haline gelmiş, kendisiyle birlikte tutsak olanların ve hükümdarın rüyalarını doğru olarak yorumlamıştır. Sonraki nesiller bundan, çocukların ve inançsızların da (buradaki Mısır hükümdarı gibi) doğru çıkan rüyalar görebileceği sonucuna varmışlardır.

Peygamberin rüyaları, bazen tamamen dünyevi şeylerle ilgili olurdu. Kendisinden önceki peygamber Hz. İsa'yı rüyasında gördüğüyle ilgili rivayetler vardır; bunlara göre İsa, Kâbe'yi tavaf etmektedir ve bir insanın olabileceğın en muhteşem güzelliğe sahiptir.¹¹ Muhammed'in, en yüksek melekler mevki olan *mel'e-i*

11 Ahmed von Denffer, "Traum und Traumdeutung im İslam. Eine Betrachtung auf der Grundlage von Hinweisen auf Koran und Sunna," *Al-Islam* 3/1995, s. 27. İbn Şâhîn, *Kitâbü'l-İşâret fi 'ilmü'l-'ibârât*, s. 350: Muhammed'in İsa'yı gördüğü rüya hakkında.